

lamú kórusában, a különböző kultúrák között, azok kihívásaira, tényeire érzékenynek, fogékonyak lenni, és reagálni, adott esetben a legmodernebb áramlatokra is – létező irodalmunknak ez tartós jellemzője és érték meghatározója.”

CSAPÓ Julianna

VERSEK EBBŐL A PARÁZNA IDŐBŐL

Tompa Gábor: *Óra, árnyékok*. Kriterion, Bukarest, 1989 – *Készenlét*. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1990

Sokszor és sokan elmondták már: az ember életében semmi sem fontosabb az időnél. De nem (csak) arra a hírhedt-híres mondásra gondolok, miszerint az idő pénz, hanem elsősorban arra a tényre, hogy *időben élünk*, adott időben, meghatározott korban. Vagyis: teljesen az időtől függünk. Az idő a mindenkori meghatározónk.

Nem véletlenül említem az időt: Tompa Gábor számára – első kötetének címe: *Óra, árnyékok*, a másodiké: *Készenlét*; mindhárom fogalom szoros összefüggésben van az idővel: az óra és az árnyék mutatja az idő múlását, a készenlét pedig időhöz kötött állapotot jelent – az idő sorsdöntően lényeges, megkerülhetetlen, ahogy ezt igehasználata – érdemes lenne ilyen szempontból vizsgálni őket – egyértelműen mutatja, félreérthetetlené teszi.

Nyugodtan állíthatom, már azért is, mert nem ismerek még magyar költőt Pilinszky kivül, akinek a verseiben így és ennyire érződne az időhöz való viszonya, függősége, ilyen nagy lenne az időigénye, mint Tompának, hogy neki mindennél nagyobb élménye az idő.

A ma. Az óra. A perc.

A most.

Amiben a „lenni” szüksége, vágya, kényszere és lehetetlensége kifejezésre jut.

Nála minden az időhöz kötődik, erről szól Tompa Gábor költészete. Ó erről ír. „... lenni, lenni, lenni, lenni / nincs más kiút...” – olvassuk a *Közösség* című versében, amelyben a pusztulás víziója sejlik fel, a vég – ez is időkategória –, mikor már csak a tárgyak fognak emlékezni ránk.

A pusztulásról beszél, ennek is néhány formájára bukkanunk ebben a költészetben, pedig nem sokat kér a költő, „egy percet csupán” – vagy ez a fausti minden a legtöbb? –, „egy karcolást a boldogság falára”, hogy „boldog porszem” lehessen, egy „percnyi minden”-re vágyik, „csipetnyi létezés”-re a „halálon innen”.

Miért? – tesszük, tehetjük fel a jogos, a természetes kérdést.

S a válasz: mert rosszul érzi magát, szorong, fél, ám tudja is, vallja, hogy „ebben a parázna idő”-ben, most, ahogy írja, „nem szabad feladnom ezt a harcot / / a semmivel, a nem-vaggyal, a minccsel / s az idővel, ez örült szélmalommal” – áll a *Don Quijote* játéka című létezésében.

És a költőnek, hogy küzdjön, harcolhasson, arra egyetlen esélye van: a szavak, melyeket leír, melyekben megmutatkozik, melyek mögé bújjik, akkor is, ha a szavak – tudja – becsapják.

Az idő mellett a szó egyik leggyakoribb kifejezés Tompa Gábor verseiben.

A szó, amelyhez, amelybe – mint egy házba – menekülni lehet, a szavakból fogják, „mint játékot”, a költőt is összerakni, olyanná, ahogy – mintegy vigaszul – Tompa Gábor mondja önmagának, „olyan lesz, amilyenek a szavak megálmodnak”. Csakhogy mi jó várható, ha mindenütt csak szó van, „Telefirkálva van már a kor fala”, ám a pusztítás tovább terjed, megállíthatatlanul.

Melyik kor fala van telefirkálva? A miénk. A huszadik századé.

Azé, amelyben a költő arra kényszerül, hogy – amint az *Óra, árnyékok* című kötet utolsó verse mutatja – a megjelenés után önnön kezével javítsa ki a nyomtatott betűt, amit a cenzúra vétkezett, kényszerített rá. Az a kor, melyben az ember ellencenzúrára kényszerül. „Magányos kertek fojtó füstje szálldos, / a látvány nem hoz újat, meglepőt, / unott álmát alussza a város, / az író ír, így jönnek jobb idők” – olvassuk a nyomtatott szövegben, holott a költő úgy érezte az utolsó sort igaznak, hogy „az író, ír, *nem* jönnek jobb idők”.

A *nem* a harmadik kulcsfogalma ennek a költészetnek. A nemé, amely lehet a hiányt jelölő nincssel azonos, s illetén a kétségbeesés kifejezése, kérő, panaszló sikolyként hangzik fel, hasít bele huszonegyedik századra készül európai tudatunkba. Ahogy A hiány szonettjében áll: „Mint fojtó háló, olykor körbevesz / a hiány, és te mindhiába vergődsz / sok karja közt, mint gyermek...”, vagy ennél is kétségbeesettebben: „nincs többé éjjelem, se nappalom, / virraszthatok magamban csontig ázva, / nincs többé isten, nincs ki ablakom / becsukja majd, ha rám talál a végzet...” (Bűvös kör). De panasz és kétségbeesés mellett kemény dacot is hordoznak, sugároznak magukból Tompa Gábor versei. Erre a legegységelműbb példa az Arany János más vonatra száll című költeménye, amely szakaszonként ismétlődő zárószóval – „ne éljen Eduárd” – félreismerhetetlenül A walesi bárdokra utal, de éppen ilyen félreismerhetetlenül aktuálpolitikai közérzeti vers is, kétséget nem hagyva afelől, ki Tompa szerind Eduárd.

Ezzel a harmadik központi fogalommal, a *nemmel*, kap erőteljes időszerű politikai töltést az *idő* és a *szó*, a hasonlóképpen frekvenciált két másik kifejezés Tompa Gábor költészetében, amely azonban sohasem tényérbe mászón aktuális vagy erőszakosan politizáló, hanem a pillanathoz (idő) kötött mondandóját (szó) művés formák, a magyar líra századelői módján és ugyanakkor József Attilá-s keménységgel meg pilinszkysen viszszanyesett képekkel, eszközökkel fejezi ki. Ám biztos az is, nem véletlen, sőt természetes, hogy ez a politikum elsősorban a színházzal kapcsolatos, a színház vagy az irodalom által inspirált verseiben mutatkozik meg a kolozsvári rendezőnek-költőnek. S ez nemcsak a *Theatrum mundi* fejezetcím alá sorolt versekre (Horatio levele Dániából, A színész fakuló arcai, *Theatrum mundi*) áll, hanem a jelképesnek tekinthető Hótorlaszok fejezetcím alatt olvasható Megszólitásokra is, amelyben az Újvidéken is rendezett mű, a *Woyzeck* szerzője kapcsán ír Tompa a hazáról, amely „áldott roncsstelep”, „szorgosan halódni készül”-ő anyanyelv, „éhínség-verem”, „földalatti gyász”, „vérző ifjúság”, amelytől mégis azt várja, hogy „átlótt sirályként a magasból / iszonyú vergődésen át” adjon életjelt magáról. Míg erre sor kerülhet, addig lecsillapíthatatlanul fülünkben dübörög a második kötet címadó nyitó versének milliónyi „nem”-je: „Nem. Nem. Nem gyújtunk lámpát. Nem írunk /verseket. Nem rebben a szemünk. Nem ál- / modunk. Nem ébredünk. Ma nem. Ma el sem / alszunk. Nem látunk rémeket. Nem hallunk // éneket. Nem dúdolunk. Nem vetjük le az / inget. Nem húzunk nadrágot, cipőt. Nem /

étkezünk, nem vétkezünk. Nem késsük le / a vonatot. Nem érkezünk. Nem szomjazunk, // nem tévedünk. Nem együtt. Nem, ma nem. Nem / kérünk szót. Nem az a véleményünk. Nem / kapcsoljuk be. Nem tervezünk, nem ren- // dezünk. Nem adunk, nem veszünk. Nem foly- / tatjuk. Nem állunk fel. Nem értjük. Nem / mozdulunk. Ma nem. Ma eljön értünk.”

GEROLD László

„FÖLDRENGÉSKOR A BÖRTÖNFAL LEOMLIK...”

Csiki László: *Titkos fegyverek, A céda nyúl, Adam Adam*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990

Három regényt tartalmaz Csiki László legújabb kötete, közülük a *Titkos fegyverek* már két évvel ezelőtt napvilágot látott, akkor szinte napok alatt elkapkodták. A második kiadásnak nemcsak a kelendőség az apropója, hanem az a szerzői szándék is, hogy egy trilógia részeként, új regénykontextusban kerüljön újra az olvasó elé.

Csiki László a *Titkos fegyverek*ben a közép-kelet-európai gyermekkor balladás tablóképt festette meg, a mindenkori gyermekkorét, amely a történelem számára csak félmúltat jelent, ez esetben az ötvenes évek elejét. Akkor igazán jó egy gyermekkor-regény, ha az olvasó tértől és időtől függetlenül be tudja helyettesíteni a sajátjéval. Erre a regényre éppen ez a jellemző: egyfajta közös emlékezés, ismerős helyszínekkel és emberekkel.

Nincs néhány mondatban összefoglalható epikus szála, ugyanakkor minden mondat mögött egy történet rejlik. Az elvarratlan szálak gubancából bontakozik ki a bukaresti miliő, amely determinálja a kisembereket, szocrealista meghatározottságuk karakterisztikus figurává avatja őket: túlélőkké, besúgókká, kitarítottakká, cselédekké válnak; feszültség vibrál köztük, csak elejtett mondataikban esik célzás a történelem igazságtalanságaira és a nyelvi különbözőségekre: „Valóban csak anyanyelvem volt: egyedül anyám beszélt hozzám, ha mert és volt rá ideje.”

Az elbeszéltek láncolatának más a logikája, mint ahogyan azt a hagyományos nagyepikában megszokhattuk. A megszólalást az artikulálja, hogy egy tízéves gyerek ismerkedik a világgal, minden impulzus egyszerre tör rá, a lélek és a test tapasztalatai. Minden iránt fogékonnyá válik, és nem képes megszűrni, a felnőtt logikája szerint sorba rakni a benyomásokat. Így minden mozaikszzerű, az asszociáció funkciója dönti el, hogy mikor mit emel ki a tapasztalatokból, pl. a várakozás feszült perceiben egy vízisiklót, amely abban a pillanatban szimpatikus tud lenni, olyannyira, hogy az apjával való feszült találkozás után visszatér oda, ahol a kígyót látta, és a víztükről fölött összetépi a kapus üzenetét. A gyerek tudatában mindennek eltolódik az értelme és fontossága, elméje más-ként fejt a jelentést, az ő szemében könnyebben válik bármilyen reménnyé, ígéretté, mesévé vagy álommá: „Kék lehetett az Isten szeme, mielőtt a világba kifolyt.” Van ebben a megállapításban valami víziószerű és kifürkészhetetlen, az *Adam Adam*ban találunk majd hasonló példákat. A dolgok másfajta rendje titkos fegyvereket szül.

A történet mintha folyton megakadna, hogy aztán új lendületet vegyen, ahogyan